

Editorial

Když jsme zveřejňovali první, vlastně nulté číslo SOCIOwebu, v editorialech jsem jmenovala několik důvodů, proč jej chceme spouštět. Dovolte mi, abych se nyní k jednomu z nich vyjádřila. Slibovala jsem totiž, že se budeme zabývat také otázkou, k čemu je vlastně sociologie dobrá. Rozhodně si nepředstavuji, že bych se za sociology i za společnost touto krátkou úvahou s problematikou definitivně vypořádala. Ale třeba bych zkusila rozproudit debatu, i když jenom mezi úzkou skupinkou lidí - sociologů otevřených k této diskusi.

Je to často paradoxní, ale kdyby se stalo cokoli, sociolog se bude snažit hledat vysvětlení, proč se stalo právě toto a jiná možnost zůstala pouze nenaplněnou variantou vývoje. V převážné většině případů taková zdůvodnění nalezne, pro nezasevěné zde však vždy zůstane pachuč, jak to, že to nevěděl dřív a po vojně je každý generálem.

Představte si ale situaci sociologa, i když silně sociálně empatického, který se snaží porozumět společnosti, ve které žije, ta se mu ale pod rukama a před očima neustále proměňuje, objevují se nové jevy související mimo jiné s technologickým rozvojem, který ve dvacátém století uháněl vskutku mílovými kroky. Zoufalý sociolog se obrací k minulosti, paralely nenachází. A to si ještě do toho představte několik zásadních dějinných zvrátů, změna politického systému, postupující globalizace, vznik rozsáhlých nadnárodních společenství, několik dalších „glocal“ konfliktů, a kdo může říct, co se stane zítra a jak bude vypadat společnost za rok nebo za pět?

Vždycky se samozřejmě najdou tací, kteří po dvaceti letech říkají, že „to vždycky říkali“, a třeba to i můžou doložit. Mezi sociology se také najdou tací, kteří jsou přesvědčeni, že jsou vyvoleni stát se sociálními inženýry, radit politikům, připravit konkrétní opatření, která budou žádoucím způsobem fungovat. Na posledním kongresu českých sociologů se v této souvislosti strhla opravdu bouřlivá diskuse :-)

No a potom je tady ještě klíčová otázka: JAK DOPADNOU VOLBY? Zájem je pochopitelný, po volbách se mění měnový kurz, což způsobuje velké ztráty/zisky investorů. Je možné realitu předvídat? Skutečnost je taková, že výzkum veřejného mínění je schopný identifikovat změnu v závislosti na události (př. finále předvolební kampaně) přibližně 2 – 3 týdny po této události, ve výjimečném případě několik málo dní (11. září 2001). Názor jednotlivce (volební rozhodnutí) je však odlišnou veličinou, než je veřejné mínění. Mnohost faktorů, které do procesu formování veřejného mínění vstupují, je příliš vysoký, aby bylo možné je identifikovat, natož zjistit jejich účinek.

Příkladem provedení sociálního inženýrství je (nakonec neuskutečněná) volební reforma. Byla připravena a vypočítána tak, aby zajistila určité efekty. Když se však výsledky voleb do Poslanecké sněmovny 2002 přepočítaly podle současné a plánované volební formule, rozdíl činil JEDNO POSLANECKÉ KŘESLO, ačkoli měla reforma zabezpečit pohodlné sestavování jednobarevné většinové vlády!

Pokud není možné predikovat chování jedince v nejbližších hodinách, protože kdyby tomu tak bylo, mohli bychom předcházet spoustě nežádoucích společenských jevů, třeba vykrádání bytů; pokud neznáme všechny aspekty, které jsou vstupními parametry pro rozhodování mocenských aktérů, nemluvě o tom, že neznáme jejich preference, jak si může někdo myslet, že je možné dopředu vědět, ne tipovat, ne odhadovat, VĚDĚT, co se ve společnosti stane? Jakékoli prognózy společenského vývoje se tedy pohybují na stejné úrovni, jako je věštění z křišťálové koule, prorocství nebo sci-fi, i když i ony se často naplní.

Adéla Seidlová

PS: Omlouvám se čtenářům za denní zpoždění zveřejnění tohoto čísla, ale i kdyby mě přešla deprese z pohledu na černou díru, která po trezoru na mě ze zdi tupě zírala, těžko bych číslo vydávala bez notebooku, který se jim taky líbil...

«TEORIE PRO VŠECHNY»

»

Genderová odlišnost

Kolikrát už jsme v běžném životě slyšeli větu: „No jo, ženská.“ Anebo naopak: „Co chceš, vždyť je to chlap.“ Předpoklad, podle kterého jsou muži a ženy v principu odlišní (odlišné), stojí v základu našeho vidění každodenního světa a není zvykem se nad ním pozastavovat. Není ovšem záležitostí pouze tohoto každodenního světa - v subtilnější podobě se stává základem argumentů ospravedlňujících a racionalizujících diskriminaci jednoho pohlaví vůči druhému, žen i mužů.

Řekneme-li například, že je přirozené, že ženy nevstupují do vysoké politiky, prostě protože je to nezájímavé a nebaví, a že

tedy nemá smysl je v tom povzbuzovat nějakými institucionálními prostředky, odsuzujeme jednu polovinu lidské populace k tomu, aby o ní nadále rozhodovala polovina druhá. Řekneme-li, že je přirozené, že ženy pečují o děti a domácnost a

muži živí rodinu, jelikož tak každý dělá to, k čemu má od přírody větší vlohy, odsuzujeme ženy k nižším výdělkům za stejnou práci a k diskriminaci v zaměstnání a muže k citové distanci od svých dětí. Jsme ale skutečně tolik jiní, jak se nám na první pohled zdá? A pokud ano, je tato rozdílnost skutečně „přirozená, daná přírodou, nebo spíše vybudovaná mnohatisíciletou existencí společnosti?

Sociologie, snažíce se dohlédnout za předsudky a kulturní stereotypy, hledá odpověď na tyto otázky. Ale ani feministická teorie není v těchto odpovědích jednotná. První vlna feminismu dala jasnou odpověď perem Simone de Beauvoir: „Ženou se člověk nerodí, ženou se stává.“ Biologické pohlaví samo o sobě neznamená zásadní rozdíl, teprve životem ve společnosti, výchovou, socializací a různými připsanými atributy dochází k tomu, že ženy dělají, myslí si, umí a mají rády něco jiného než muži. Jeden z proudů druhé vlny feminismu ale znovu objevil a valorizoval genderový rozdíl: ženy musí být rovnoprávné s muži, ale to neznamená, že jsou stejné. Díky své schopnosti rodit a kojit děti a zkušenosti s mateřstvím jsou jiné, mají jiné schopnosti a dovednosti – empatii, starostlivost, ohled na druhé, úctu k životu – které jsou kvůli mužské nadvládě nedocenené. Tuto tezi podpořilo například zjištění psycholožky Carol Gilligan, že dívky procházejí jiným morálním vývojem než chlapci: zatímco pro chlapce je hlavním měřítkem respektování pravidel morálky, pro dívky je to etika služby a ohledu na druhé, na slabší. Současná třetí vlna feminismu, například v díle Julie Kristevy, odmítá oba extrémy, logiku stejnosti i logiku odlišnosti pohlaví, a snaží se sjednotit oba tyto principy. Namísto identity nebo difference klade velké množství identit, které se navzájem liší, ale tato odlišnost není závislá na pohlaví: „Je tolik pohlavních identit, kolik je jedinců“.

Současná sociologie se v této otázce přiklání spíše k sociálnímu konstruktivismu (přestože vliv sociobiologie zůstává stále významný). Jeho představitelem je například Pierre Bourdieu, podle kterého se odlišnost pohlaví vůbec nezakládá na přirozených odlišnostech, ale je výsledkem určitého vidění, arbitrárního zdůrazňování rozdílů a potlačování podobností, za nímž stojí princip nadvlády všeho mužského nad vším ženským. Vše ženské je pak vnímáno jako negativní (v protikladu k mužskému – pozitivnímu), a toto rozdělení se jeví jako přirozené, protože jej sdílíme my všichni, muži i ženy. Vztah nadvlády mužů na ženami je pak vnímán jako nevyhnutelný důsledek přirozených dispozic.

Radka Radimská

»

Pojetí objektivitu v sociologii Maxe Webera

O Maxu Weberovi (1864 – 1920), německém teoretiku práva, hospodářských dějin, srovnávacích dějin náboženství, politické ekonomie, metodologie spol. věd, politiky, humanistické sociologie atd., pojednala v prvním čísle Sociowebu Petra Rakušanová, M.A. V tomto

číslu si pokusíme přiblížit jeho pojetí *objektivitu* (možnosti objektivního poznání), protože Weberův ideál sociologie jakožto *nehodnotící vědy* se stal profesionální ideologií mnoha sociologů. Možná se jistého zkreslení dopouštíme již tehdy, vyjmenováváme-li nejrůznější pole jeho působnosti. Zodpovědnější by bylo říci, že stejně jako Karel Marx (viz Socioweb_2_2003) se domníval, že pěstuje *komplexní společenskou vědu*, a ne pouze dílčí badatelské odvětví. Weber byl natolik originálním myslitelem, že založil *nový myšlenkový směr*, nicméně je přirozené, že navázal na 3 teoretické zdroje, a sice na: 1. *německou historickou školu* a proto mu záleželo na poznání sociálních jevů v jejich historickém zakončení. Ve vztahu k obecnosti zákonů měl za to, že pro poznání historických jevů jsou nejobecnější zákony nejméně hodnotné, protože mají nejméně obsahu. Zároveň však kritizoval tzv. *absolutní historismus*, protože by znamenal likvidaci společenské vědy (dějiny by byly pouze sledem událostí bez hlubšího významu); 2. *novokantovství*, které ho přivedlo k *chápacím vysvětlení* historických procesů; 3. *marxismus*, který ho inspiroval *analýzou kapitalismu* jako jedním z klíčových problémů bádání.

Max Weber ve svém hluboce promyšleném a intelektuálně náročném díle dospěl k závěru, že realita nepodléhá zákonitostem a pravidelnostem, není vnitřně uspořádaná, ale je chaotická. Dá se sice určitým způsobem uspořádat, ale jen díky našim myšlenkovým konstrukcím. Naše poznání znamená vnášení určitých myšlenkových struktur do sociálního světa, protože realita jako celek nemá sama o sobě žádný smysl. Jak již bylo řečeno výše, nemá svá pravidla ani zákonitosti. Jinými slovy: objektivní skutečnost je absolutně nekonečná ve své rozmanitosti a celé myšlenkové poznání nekonečné skutečnosti lidským konečným duchem (který je navíc schopen poznat pouze část sociální reality) se řídí tím, že daný jedinec zvolí část jako podstatnou.

Vodítkem, které umožní najít významné (podstatné) a nevýznamné jevy, jsou tzv. *hodnotové ideje*. Díky nim se jedinci určitá část nerozčleněné objektivní reality jeví jako zajímavá a významná. Ke zkoumání tedy musíme disponovat *hodnotovými idejemi*: jevy sociální skutečnosti nemají význam samy o sobě, ale pouze v souvislosti s našimi subjektivními hodnotami. Z téhož metodologického důvodu neexistuje žádná objektivně pravdivá vědecká analýza sociálních jevů, tj. neexistuje objektivní poznání. Sociální realitu rozčleňujeme díky svým hodnotovým idejím. Ve společenských vědách tudíž nikdy nebude panovat jednotné hledisko - všechna hlediska a poznatky mají pouze dílčí charakter.

Mluví-li však Weber o hodnotových idejích, zdůrazňuje, že je třeba striktně rozlišovat mezi *hodnotícími soudy* a *vztažením k hodnotě*. Jedná

se totiž o diametrálně odlišné přístupy. Zatímco hodnotícím soudům se badatel musí vyhýbat (na rozdíl od politického vůdce, jak poznamenává v díle *Politika jako povolání*), bez vztažení k hodnotě se neobejde. Je totiž nástrojem vyčlenění objektu zájmu z nekonečně bohaté reality. Výběr hodnot je sice prováděn značně libovolně a badatel se tím neliší od obyčejných lidí (laiků), kteří také hodnotí život, ale jakmile už hodnotu badatel jednou vybere, musí k předmětu výzkumu přistupovat objektivně, tj. nesmí vyslovovat hodnotící soudy. Uvedme si názorný příklad: dejme tomu, že badatel připisuje velký význam náboženské etice v hospodářském životě. Této hodnotě připisuje z nějakého, jemu blízkého důvodu největší důležitost. Pak se sice věnuje studiu náboženství, ale ne tím způsobem, že by hodnotil jednotlivá náboženství (tím už by se dopouštěl hodnotících soudů).

Ze všeho, co bylo řečeno výše o vztažení k hodnotě a dílčím charakteru všech vědeckých poznatků, vyplývá Weberova důležitá metodologická pomůcka sloužící ke zkoumání sociální reality a sice koncept *ideálního typu*. Je třeba mít na paměti, že pro jeden sociální jev je možno vytvořit mnoho ideálních typů. Ve všech případech se ovšem jedná o „utopie“, kterým v realitě nic neodpovídá. Slouží pouze pro porovnávání a poměřování reality s tím či oním ideálním typem. Při tomto poměřování vždy zjistíme, že realita se více či méně liší od námi zvoleného ideálního typu, ovšem právě odpověď na otázku, proč tomu tak je, napomáhá poznání objektivní reality. Jak zjistíme, zda byl ideální typ správně vytvořen? Jediným dostupným kritériem je pro nás to, zda byl při poznávání skutečnosti úspěšný.

Trvalou vlastností společenských věd tedy podle Webera bude získávání různých poznatků o realitě a nikdy nedojde k tomu, aby se společenskovědní badatelé shodli a sociologie měla šanci stát se jinou vědou, nežli *multiparadigmatickou* (poznatků téže věci bude prostě vždy koexistovat více). Všechny tyto Weberovy poznatky nutně vedou k poznávacímu relativismu, který je nutně v rozporu se snahou o objektivní poznání, které je základem každé vědy. Vědu o společnosti proto podle Maxe Webera nelze pěstovat po vzoru přírodních věd. Přesto Weber není metodologickým agnostikem (netvrdí, že skutečné poznání reality není možné).

Poslední důležitou sociologickou implikací Weberova díla, kterou bych ráda zmínila (a úplně závěr se mi pro ni jeví být nevhodnějším místem) je jeho tvrzení, že veškeré sociologické poznání se nemůže stát oporou přeměny sociální skutečnosti, protože je zkrátka *relativní*. S touto ideologií *nehodnotící vědy* se ztotožnilo a přiklání se k ní stále mnoho sociologů. Je však v rozporu s protichůdnou ideologií sociologie angažované, která se snaží do reality zasahovat na základě svých vědecky nabytých poznatků.

Mgr. Natalie Simonová

»

Georg Simmel - německý sociolog, filosof a teoretik kultury

Georg Simmel (1858 – 1918) bývá někdy považován za nejopomíjenějšího ze zakladatelů sociologie. Zatímco dlouhá léta se z jeho díla vyzdvihovala především formální sociologie, od konce 70. let a zejména od 80. let se jeho dílo dočkalo v souvislosti s tzv. diskusí o povaze modernity renesance a Georg Simmel byl objeven jako brilantní diagnostik moderní doby a předchůdce postmodernismu.

Sociologie si podle Simmela nemusí činit nárok na postizení všech sociálních jevů (neměla by představovat jakýsi souhrn všech věd zkoumajících různé dimenze sociálního života, jak to navrhoval např. Comte). Vlastním předmětem sociologie, odlišujícím ji od jiných sociálních věd, má být podle Simmela zkoumání forem sociální interakce (tj. forem vztahů mezi jedinci). Sociologie se má zaměřovat na studium procesů, které vedou lidi k tomu, že se sdružují ve skupiny. Pod zdánlivou jedinečností sociálních jevů a neustálou proměnlivostí sociálního života lze podle Simmela najít určité pravidelnosti a společné rysy. Úkolem tzv. formální sociologie je proto izolovat z různorodého „obsahu“ rozmanitých mezilidských interakcí v různých oblastech sociálního života (např. v rodině nebo v politice) stejné znaky – stejné formy interakcí (např. vztahy nadřízenosti a podřízenosti, vztahy konfliktu a kooperace).

Důležitým prvkem Simmelova myšlení je pojem sociální typ (např. typ cizince, dobrodruha, chudáka, marnotratníka nebo kokety). Sociální typ nepředstavuje ani čistou teoretickou konstrukci, ani prostý popis pozorování jednání lidí, ale označuje typické osobnostní charakteristiky, které jsou připisované jedinci v určité sociální pozici. Je-li např. někdo považován za cizince, ostatní k němu přistupují s jistými očekáváními a přisuzují mu určité vlastnosti. Cizinec není někdo úplně neznámý - je součástí dané skupiny - ale zároveň do skupiny nepatří od počátku a zastává tak ve skupině zvláštní roli (např. protože není tak se skupinou svázán, může „objektivněji“ rozsoudit spory ve skupině).

Simmel se jako jeden z prvních autorů soustředil na analýzu sociálních skupin a kladl si otázku, jak se mění charakter interakce v závislosti na počtu jejích účastníků. Zajímal ho zejména rozdíl mezi dvojčlennou skupinou (tzv. dyádou) a skupinou trojčlennou (tj. triádou) a rozdíl charakteru interakcí v malých skupinách a ve skupinách velkých - především charakter interakce v moderních velkoměstech.

V jednom ze svých nejvýznamnějších děl, v práci *Filozofie peněz* (1900), Simmel zkoumá širší sociální důsledky ekonomické směny. Povahy a funkce peněz má podle Simmela hluboce ambivalentní (dvoznačný) charakter. Rozvoj peněžního hospodářství na jedné straně vede k rozvoji dělby práce a vytváření rozsáhlejších sociálních vazeb, na druhé straně však peníze výrazně přispívají k individualizaci jedinců - peníze umožňují společnou činnost

jednotlivců nebo skupin, kteří si jinak zachovávají svoji specifickou a do společné činnosti nevstupují jako celé osobnosti. Ambivalentní rysy nachází Simmel i v jiných aspektech moderního velkoměstského života.

Mnozí dnes vidí Simmelův přínos právě v tom, že obrátil pozornost sociologie na rozmanité prvky každodenního života, které

stály do té doby stranou zájmu sociologie a obohatil sociologii o nový žánr - sociologický esej. Ve svých esejích se mimo jiné zabývá takovými tématy jako je přátelství a nepřátelství, diskrétnost, láska a manželství, stud, dobrodružství, zdobení atd. Simmel se jako první

sociolog zabývá fenoménem módy.

Simmel je autorem rozsáhlého díla, které přesahuje rámec sociologie. Jeho odborný zájem se zaměřoval i na filosofii, estetiku a teorii kultury. Simmel výrazně ovlivnil symbolický interakcionismus, teorii rolí, sociologickou teorii konfliktu a celou řadu sociologických subdisciplín (např. sociologii města, sociologii módy, sociologii skupin).

Bc. Jana Chaloupková

Zdroj: Coser, Lewis A.: *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*. New York: Harcourt Brace Jovanovich 1977.

Petrusek, Miloslav: Proč číst Simmela na konci tisíciletí? in: *Simmel Georg: Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: Slon 1997

Simmel, Georg: *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: Slon 1997

«AKTUALITY»

»

...Procento sem, procento tam...

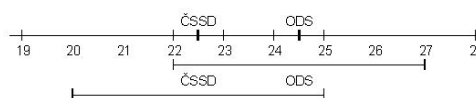
Tak jsem nedávno takhle po ránu nahlédl do denního tisku, abych se trochu poučil o nejnovějším dění na politickém nebi a podíváme, co jsem se tam nedočel! Na začátku března 2003 by ODS volilo 34,4% oprávněných voličů, KSČM 22,3% a ČSSD by se umístila na třetím místě s 22,2%! Moc zajímavé informace, řekl jsem si, obzvláště když jsem byl mimo jiné informován i o tom, že ODS přibyla od ledna 4,6 procentní body, nebo že unionisté získali 0,4 bodu a dostali se na hranici 4,7%.¹)

Cesta tramvají zajímavostí příliš neoplývá a tak jsem se z dlouhé chvíle alespoň zamyslel nad tím, co mi předložené výsledky říkají jako laickému čtenáři. Zajímá-li mne momentální rozložení politických sympatií u české veřejnosti, měl bych díky tomuto článku získat zřejmě velice přesnou a tedy značně cennou informaci!

¹ Právo, 14.3.2003, s. 1. Jde o volební prognózu, která vychází z výzkumem zjištěných údajů. Pro ilustrativní účely tohoto článku však předpokládáme, že jde o skutečně naměřené hodnoty. (Blíže viz tisková informace TNS-Factum: *Straničné preference a volební prognóza* z 13.3.2003.)

Když dokáže jít ve svých výsledcích až na úroveň desetin procent...? Musel to zřejmě být skutečně precizně provedený výzkum, když dovolí prezentovat závěry s takovou přesností. Ale stejně..., co kdyby chtěl být někdo ještě přesnější a produkovat závěry typu: „ODS by v březnu volilo 34,42% oprávněných voličů,“ nebo dokonce: „...34,4187% oprávněných voličů.“ Šlo by to, nebo tak přesné výsledky už prostě získat nelze?

Odpověď studenta, který se protrávil alespoň jedním semestrem statistiky, je jednoznačná: lze! Při prezentaci výsledků sociologického šetření lze skutečně jít na libovolnou úroveň přesnosti desetinných čísel. Naneštěstí to však nesvědčí o erudici a preciznosti práce výzkumníka, nýbrž spíše o jeho neznalosti a neprofesionalitě! Skutečně přesné a seriózní vyjádření výsledků by totiž muselo znít nějak takto: „ Jsme si na 95% jisti, že skutečný podíl voličů ODS leží někde mezi hranicemi 31,5% a 37,3%.“ Co toto komplikované konstatování znamená? Tak v první řadě jím přiznáváme krutou pravdu, že nejsme schopni říci, zda ten skutečný podíl je 32%, 33,6% nebo 35%, ani zda se blíží spíše k dolní nebo horní hranici intervalu. Ať pro publikování vybereme jakékoli

konkrétní číslo z tohoto intervalu, toto není výsledkem našeho šetření, nýbrž pouze hrubým zjednodušením. V druhé řadě je zde navíc pětiprocentní možnost úplně chybného odhadu, kdy by naměřená hodnota vůbec do vypočítaného intervalu nepadla. Jinými slovy: kdybychom provedli 100 stejných výzkumů volebních preferencí ODS, pak výsledky 95 z nich by skutečně ležely ve vypočítaném intervalu a 5 by bylo někde mimo. (A můžeme si být konečně jisti, že náš výzkum není právě jednou z těch pěti černých ovcí?)

Nyní by už mělo být zřejmé, že uvádět výsledky sociologických výzkumů s „přesností“ na desetiny procent nemá žádný smysl. Interval spolehlivosti lze pomocí jednoduchého matematického vzorečku vypočítat pro každou zjištěnou hodnotu a míru pravděpodobnosti si výzkumník většinou může sám zvolit, podle toho, jak jistý si chce svými závěry být. Obvykle se pak vyslovuje buď s 95% nebo 99% pravděpodobností, že se výsledkem svého výzkumu trefil do intervalu, v němž odhadovaná hodnota leží ve skutečnosti.² Spíše než dojem přesnosti proto používání desetinných míst působí dojemem neznalosti či přinejmenším neprofesionality.

Uvedené statistické pravidlo má pro interpretaci výsledků sociologických šetření v mnoha ohledech zásadní význam. Ukažme si

² Poznámka pro odbornější veřejnost: Toto vše platí pouze pro výzkumy, které byly provedeny náhodným výběrem! U kvótního výběru se vyložená pravidla analogicky uplatňují (protože žádná speciální pro něj neexistují), ačkoli matematicko-statistická teorie k tomu teoretická oprávnění nenalezla.

to opět na příkladu s volebními sympatiemi politických stran. Není tomu tak dávno, co spolu ODS a ČSSD ruku v ruce vedly žebříčky volebních preferencí. Výzkumné agentury pak každý měsíc obě strany „přinutily“ soupeřit o skutečné prvenství, když zveřejňovaly výsledky typu: „ODS předstihla ČSSD o 2 procentní body a zvítězila by ve volbách,“ nebo: „Na druhém místě se za ODS s 24,5% umístila ČSSD, která získala 22,5%.“ Správná interpretace získaných výsledků to však není! Spočítáme-li si totiž intervaly spolehlivosti pro ODS a ČSSD, zjistíme, že se překrývají, jak je vidět z následujícího obrázku.

A protože nikdo nemůže s jistotou říci, kde přesně v rámci daného intervalu leží skutečná hodnota podílu sympatizantů obou politických stran, nelze učinit závěr, že „ODS předstihla ČSSD.“ Je úplně klidně možné, že ve skutečnosti jsou počty jejich příznivců vyrovnané, nebo že sympatizantů ČSSD je - čert vem všechny výzkumy! – dokonce více.

Znalost uvedených základních statistických principů je nezbytná pro sociologa, vítaná u žurnalisty nebo komentátora a užitečná každému člověku, který se někdy někde setkal s publikovanými výsledky výzkumu veřejného mínění nebo obecně sociologického výzkumu. Sociologovi zabránil v neprofesionální práci, žurnalistovi v nesprávné interpretaci výsledků výzkumů, které mu nabízí sociolog a obyčejnému člověku zabránil přijímat jako nezpochybnitelné informace, které jsou mu předkládány žurnalistou.

Pochopitelně není možné doporučit, aby byly výsledky široké veřejnosti prezentovány v teoreticky přesné, nicméně komplikované podobě, jakou jsem uvedl výše. Co však doporučit rozhodně lze, je vyvarovat se uvádění desetinných míst a automatickou nedůvěřivost vůči takovým informacím. Na první pohled sice číslo 34% vypadá méně exaktně, nežli 34,4%, ve skutečnosti však vyjadřuje výsledky výzkumu přinejmenším stejně přesně a především seriózněji. Dovolí-li si komentátor navíc ještě i drobnou poznámku o relativitě předkládaných údajů z důvodů „statistické chyby“, nelze mu to než pochválit...

Mgr. Jiří Vinopal

»

Báječná léta pod psa

S přibývajícímí roky od pádu socialistického režimu narůstá reflexí let za železnou oponou. Forma je různá, od žurnalisticky zkratkovitých popisů doby, kdy éteru státního rozhlasu vládl Michal David a ulicím boty *Prestige* a podomácku vyrobené „plísnače“, přes detailně pojaté a děsivě expresivní expozice výtvarných děl vrcholné budovatelské éry po psychologicky propracované postavy knih, televizních inscenací a filmů. Přes odlišnost forem mají tyto výpovědi cosi společného – snahu postihnout každodennost nedávné minulosti, každodennost života v šedé zóně za časů, kdy zítra znamenalo včera. Pomineme-li život komunistické elity na straně jedné a disidentů na straně druhé, byla podobnost milionů životních příběhů až děsivá.

Není divu, vždyť hlavním krédem režimu byla uniformita a jinakost se prostě netrpěla. Není divu, že sledovanost původních seriálů včetně *Ženy za pultem* láme očekávání a ručičky peplemetrů.

Vlastní pohled na tuto dobu nabízejí v archivech zachovalé dobové výzkumy veřejného mínění. Ty lze přes jisté zkreslení výpovědí respondentů, motivované obavami z možných postihů, považovat za věrohodné zdroje informací. Podívejme se nyní na výsledky šetření z roku 1987 *Názory občanů na prohlubování rovnoprávného postavení žen v Československu a na výchovu k manželství a rodičovství*, které provedl Ústav pro výzkum veřejného mínění (předchůdce dnešního CVVM). Z důvodu rozsahu se zaměříme především na názory občanů na výchovu dětí a výchovu k manželství a rodičovství. Nejprve však upozorníme na zajímavý fakt, zatímco někteří autoři se domnívají, že socialismus přispěl ke kolonizaci soukromé sféry, jiní se přiklání k názoru, že lidé pečlivě oddělovali sféru soukromou a veřejnou. A to do té míry, že pro obě sféry platila odlišná pravidla, a to včetně morálky. Například zatímco bylo lhaní či drobná krádež na pracovišti omlouvána – vždyť kdo by si nepamatoval ono okřídlené „Kdo neokrádá stát okrádá vlastní rodinu!“ – v soukromí bylo jak lhaní tak krádež odsuzována a považována za nemorální.

Rodina jako primární sociální prostředí je klíčová v procesu socializace, kdy si dítě utváří první návyky, získává sociální zkušenosti, učí se základním společenským normám, formuje svoji osobnost a vytváří si konkrétní hodnotový systém. Za důležitou podmínku pozitivní výchovy v rodině považovali respondenti shodu názorů a jednání obou rodičů, většina

respondentů rovněž uvedla, že se v názorech shoduje a shodně jedná, případně že má poněkud rozdílné názory, avšak snaží se postupovat shodně (45% respektive 40%). Shodný názory udávají častěji muži, starší dotázaní, důchodci a rodiče s jedním dítětem. Různé národy avšak společný postup preferovali dotázaní ve věku 30-44 let, občané větších měst ve velikosti 20-99.000 obyvatel, rodiče se dvěma dětmi, rodiče dětí školního a předškolního věku.

Jako hlavní důvody neshod uvedli respondenti důslednost ve výchově (především různých nároků na děti a užívání různých odměn a trestů) – 53% respondentů. Následují méně četné neshody v otázkách využívání volného času, vynakládání peněz a výchovy obecně (13% respektive, 10% a 10%). Naopak nejmenší neshody panovaly v oblasti perspektiv dětí a problematice náboženské výchovy (2% respektive 1%). Neshody týkající se důslednosti a individuálního přístupu k výchově a nároků na děti vznikaly spíše u dotázaných v Česku, u

mladých lidí do 29 let, a vysokoškolsky vzdělaných. Na Slovensku naopak převládaly spíše problémy spojené s náboženskou výchovou.

Při výchově dětí byli respondenti nejčastěji ovlivněni chováním svých a případně partnerových rodičů. Subjektivní faktory, které nejvíce narušovaly výchovu dětí v rodině, byly neshody rodičů a jejich chování, vysoká rozvodovost a nezáměr jednoho či obou rodičů o dění v rodině. Rozvody rovněž patřily k nejspornějším tématům, většina respondentů se domnívala, že nejvíce poškozují děti a více než třetina dotázaných naprosto odmítala rozvod rodiny s dětmi do 15 let.

Petra Rakušanová, M.A.

»

Svoboda, potřeba přežít a potřeba seberealizace

Nedávné dobytí Baghdádu a osvobození Iráku přineslo i masové rabování, krádeže užitečných i neužitečných věcí, ničení provokativně honosných prezidentských paláců, ale také – co je ještě smutnější – i nemocnic.

Americký psycholog Abraham Maslow popsal pyramidu potřeb, stojících v pozadí lidského života a určujících lidské jednání. Uspokojujeme je, řekl, postupně od těch, které jsou základem pyramidy až po ty, které tvoří vrchol. Orientujeme-li se na určité potřeby, znamená to, že všechny ty, které jsou položené níže, už byly naplněny. Na spodním okraji je umístěn pud přežít, tj. snaha uspokojit základní potřeby. Sem patří především dýchání a přijímání tekutin a jídla. Na opačném konci můžeme najít potřebu společenské úcty a seberealizace.

Existují-li výjimky, které do konceptu nespádají, neznamená to nutně jeho nesprávnost. (Ve společenských vědách – na rozdíl od věd přírodních – jeden protipříklad nevyvrací tvrzení. Důležitý je rozsah a relevance takovéto námítky; když je významná, výjimka přestává být výjimkou a stojí za samostatné prozkoumání. S velkou pravděpodobností pak nalezneme specifické okolnosti, kterými budeme moci oslabit původní tvrzení. Oslabí, ne nutně vyvrátí.) Maslowova pyramida potřeb tedy platí především pro běžné, každodenní a standardní situace, co se týče individua. Ve společenském měřítku je její spolehlivost ještě větší, protože tyto individuální případy nemusí nutně mít společensky významný dopad.

V případě uspokojování základních potřeb se různí lidé příliš neliší. Je možné říct, že tyto potřeby jsou „objektivní“. Lidé tonoucí nebo hladovějící jsou všude stejní – bojují o vzduch a jídlo. Když se takováhle situace stane běžnou, přestávají platit normy a zákony a společnost se rozpadá v dav vzájemně bojujících individuí či skupin.

Pojetí seberealizace má naopak mohutné rozpětí. I když je do značné míry dané společensky, její výklad je značně subjektivní. Lidé různých kultur ale také lidé v rámci jedné kultury se od sebe v tomto bodě významně liší. V západní společnosti je dnes forma seberealizace dokonce základem identity a jedním z určujících momentů sociální stratifikace, čili společenského rozvrstvení.

Jednou z vlastností seberealizace je skutečnost, že není bojem o holý život. Lidé, kteří mají garantovány základní potřeby si můžou dovolit „luxus“ respektovat určité společenské normy. Mají možnost myslet více dlouhodoběji, protože nebojují o každodenní chléb. Z této perspektivy pak vyplývá nevýhodnost boje „každého s každým“ a ochota respektovat základní zásady.

Není to ale zásada, že lidé bez strachu o živobytí vždy respektují normy. Možnost seberealizace je vlastně svobodou, která k vlastní funkčnosti potřebuje internalizovanou, zvnitřněná pravidla a omezení. Naučení se takovému respektování pravidel je ale nelehká záležitost.

Někdy je touha po seberealizaci tak silná, že nabourává meze svobody. Přičemž ale platí, že vzory seberealizace a garanci svobody poskytují stejná společnost a stejný soubor norem a hodnot. Nedávno zesnulý americký sociolog Robert K. Merton, známý kupříkladu svou teorií „sebenaplňujícího se proroctví“, mluví o společenské „produkci“ deviantního chování. Takováto situace plyne z přílišného společenského motivování k dosahování určitých cílů (seberealizace), přičemž škála prostředků jejich dosahování je nepostačující (nedokonalá pravidla). Lidé pak vzájemně bojují – řekněme, okrádají se –, i když jejich základní životní potřeby jsou naplněny.

Boj o základní potřeby je tedy zpravidla pohřebištem společenských norem. V případě seberealizace je situace složitější. Osud pravidel je nejistý – můžou, ale také se nemusí udržet. Prostrědnicím této optiky můžeme drancování Baghdádu a dalších iráckých měst vlastním obyvatelstvem nahlížet dvěma způsoby.

Iráčané jsou skutečně na pokraji hladu, nemají co jíst, chybí pitná voda. Iráku hrozí humanitární katastrofa, jak varuje OSN. Nakradené zásoby tak alespoň hrstce z nich pomůžou v nejbližších dnech a týdnech přežít.

Vyplenění nemocnic (které hrozící humanitární katastrofu jenom uspíší) a odnášení různých neupotřebitelných předmětů ovšem také poukazuje na jiné motivy. V takovém případě lidi nepohání touha po chlebu a vodě. Je to spíše určitá varianta seberealizace, kdy pozorujeme přesně tu svobodu, která nemá hranic a která ničí sama sebe. Může jít samozřejmě o symbolickou pomstu padlému režimu a jeho personifikacím, což je také pravděpodobné.

Pravděpodobně je motivace Iráčanů utvářena kombinací těchto dvou faktorů. Nebo se aspoň jejich jednotlivé osudy liší – někteří shánějí jídlo, někteří zlaté lustry a někteří se mstí. V prvním

případě je situace pochopitelná a můžeme doufat, že postupně (i když pomalu) dojde k zabezpečení základních potřeb, v důsledku čeho opadne potřeba společensky regresivního jednání. Druhý případ je upozorněním na mnohdimenzionálnost pojmu svobody a zároveň varováním před nebezpečím absence společenských norem v transformujících se společnostech. V radikálně se transformujících společnostech.

Maroš Krivý

»

Na menší peníze je lépe vidět

Dne 4. dubna vyšel v příloze Hospodářských novin rozhovor s Doc. Ing. Jiřím Večerníkem, CSc., vedoucím oddělení Ekonomická sociologie Sociologického ústavu AV ČR. Rozhovor se nám nepodařilo najít v elektronické podobě na webových stránkách tohoto periodika a protože přetiskujeme pouze krátkou ukázkou třístránkového článku, plnou verzi mohou zájemci najít v papírovém vydání. Rozhovor vedl Jiří Leschtina.

OTÁZKA: hn: S jakými nadějemi se v roce 1989 občané, kteří nepatřili ke komunistické elitě a tedy měli spíše průměrné příjmy, vydávali na cestu do nových časů?

Večerník: Nemůžeme si představovat kdovíjak vyhraněná očekávání. Komunistický režim se zhroutil náhle a vliv disentu byl u nás příliš malý na to, aby lidé sdíleli nějakou jasnou alternativní představu. Lidé byli nespokojení, chtěli se mít lépe, více se bavit a cestovat svobodně na Západ. Chtěli více volnosti, ale žádnou revoluci.

OTÁZKA: hn: Byla tato pochopitelná přání spojena s odhodláním pustit se do vlastního podnikání, často s holýma rukama?

Večerník: Podle tehdejších průzkumů by čtrnáct procent občanů v červnu 1991 řešilo své ekonomické problémy soukromým podnikáním, tedy asi každý sedmý. Nebylo to mnoho, přitom toto číslo ale bylo tehdy nejvyšší. Pak už se podnikatelské odhodlání jen snižovalo. Přání a skutečnost se zpravidla liší a malí podnikatelé neměli na různých ustláno, na rozdíl od těch velkých. Museli chodit po úřadech, žebrot o razítka a úvěry, hledat zákazníky a budovat si jméno. To ti velcí nemuseli. Takové potíže odradily mnoho lidí, u nás podnikatelský duch zakrněl zřejmě dříve a více než v Polsku či Maďarsku. V těchto zemích komunistický režim

nikdy nepodětnul kořeny podnikání tak jako v Čechách. V Polsku a Maďarsku zůstali soukromí zemědělci i mnoho živnostníků a obchodníků. Podle výzkumů lidé v těchto zemích upřednostňují jak samostatnou činnost, tak práci v soukromém sektoru víc než u nás.

OTÁZKA: hn: Také zde ale vyrostli úspěšní podnikatelé místního formátu, kteří nezačínali s kdovíjakým kapitálem. Nejsou oni příkladem, že zehrání na překážky také bývá pohodlnou výmluvou?

Večerník: Samozřejmě, Češi se překážek nebojí, jen jsou otráveni, když jsou zbytečné. Nakonec našich dnešních čtrnáct procent samostatně činných odpovídá průměru Evropské unie, na Slovensku je to jen polovina. Vždycky si ale můžeme říci, že malé firmy mohly rychleji expandovat a zaměstnávat více lidí, kdyby jim byla poskytnuta podpora srovnatelná s velkými podniky.

OTÁZKA: hn: Máte pocit, že politici si už uvědomili důležitost podpory středních vrstev?

Večerník: Skoro bych řekl, že nejde o podporu, ale rovné podmínky. Proč by neměl mít lidský kapitál, tedy stejné vzdělání, stejné šance jako finanční? Proč by neměl sociální kapitál, tedy důvěra mezi lidmi, být stejně silně prosazován jako výrobní kapitál? Ano, je to mnohem těžší, tady samotné peníze nestačí. Ani samotné uvědomění si problému, je třeba rozprout všechny ty různé „kapitály“ v určité rovnováze a interakci. Sociální kapitál může ovšem také znamenat přílišnou moc kontaktů a sítí, tedy i velké peníze.

OTÁZKA: hn: Ale co je vlastně špatného na velkých penězích? Vždyť bez nich nemůže uspět žádná rekonstrukce společnosti.

Večerník: nepochybně. Dnes ale všude slyšíte jen, že „všechno je to o penězích“, a to podle mne není pravda. peníze dávané do špatných škol se nepromění v kvalitní lidský kapitál. Sypat peníze do prostředí bez důvěry a pravidel znamená posilovat to špatné, co v něm je. Když bude všechno „jen o penězích“, tak sice všechny úspěšně utratíte – za jedno zboží třeba zaplatíte i dvakrát – ale žádné peníze se vám nevrátí a dostanete se do bludného kruhu dluhů vůči minulosti i budoucnosti. Ekonomika je příliš vážná věc na to, aby byla jen o penězích.